

3981

II. RÁKÓCZY FERENC

VALLÁSOS ÉLETE ÉS MUNKÁI

IRTA

FRAKNÓI VILMOS

Felolvasatott a Budapesti Kath. Kör emlékünnepeén, 1903. dec. 15-én.

(Különlenyomat a «Katholikus Szemle» 1904-iki évfolyamából.)

BUDAPEST

A STEPHANEUM NYOMÁSA

1904

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

II. RÁKÓCZY FERENC
VALLÁSOS ÉLETE ÉS MUNKÁI

IRTA

FRAKNÓI VILMÓS

Felolvasatott a Budapesti Kath. Kör emlékünnepeán, 1903. dec. 15-én.

(Különlenyomat a «Katholikus Szemle» 1904-iki évfolyamából.)

BUDAPEST
A STEPHANEUM NYOMÁSA
1904

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

AZON aggasztó és leverő tünetények közepett, melyeket napjainkban a köz- és magánélet fölmutat, a vigasztalást és reményt nyújtó jelenségek egyike az a tény, hogy az a hatalom, amit a mult idők emlékezete a lelkekre gyakorol, növekedőben van.

A képzőművészet és a költészet, a történetírás és az ékesszólás soha ezelőtt nem észlelt buzgósággal vetélkednek abban, hogy a letűnt nemzedékek kiemelkedő egyéniségei iránt a hála és tisztelet érzéseit táplálják; egyszersmind soha ezelőtt nem észlelt rokonszenvvel találkoznak a közönség összes rétegeiben.

Ezt miként világszerte, úgy hazánkban is tapasztalhatjuk; aminthogy csak imént is a Rákóczy-kultusz erőteljes újjászületésében tapasztaltuk.

Még a mult század első felében a Himnusz költője, Kölcsey — II. Rákóczy Ferenc végső menedékhelye, Rodostó felé fordulva — panaszolá:

«Bujdosóknak sírja te,
Pontusz határain,
Nem leng egy sóhajtás feléd
Hú ének szárnyain!»

Most pedig, II. Rákóczy Ferenc szabadságharca megindításának kétszázados évfordulóján, megdobbant az egész nemzet szive, melynek mélyéből a legnemesebb érzések fakadtak. Kivételes egyértelműséggel dicsőítette az egész nemzet — az emlékünnepek megszámlálhatatlan sorozatával — Rákóczy személyében a lángoló haza- és szabadságszeretet, az elvhűség és áldozatkészség eszményeinek megtestesülését.

A mi érzelmeink is beleolvadnak ebbe a harmóniába. De amikor

hódolattal hajolunk meg Rákóczy hazafiúi erényei előtt, épen az emléke iránt tartozó kötelesség sugalja azt, hogy figyelmünket egyéniségének olyan jellemvonásaira irányítsuk, amelyekkel mások nem foglalkoztak.

Értem mély vallásosságának, érzésekben, tettekben és irodalmi művekben való megnyilatkozásait, amelyekre annál inkább kell súlyt fektetnünk, mert hazai és külföldi illetékes szakférfiaknak általam kikért véleményei megegyeznek abban, hogy a katolikus egyház története nem mutat föl világi férfiút, ki a belső hitélet legfelsőbb irányának, az askezisnek irodalmi művelésében magasabb tökélyre emelkedett, mint Rákóczy Ferenc.

Ugyanezen színvonalon állott két évtizeden keresztül az ő vallásos élete. Erre nézve is ítéletünket szilárd alapokra fektethetjük; mert lelkének legrejtettebb mélységeit ő maga Isten előtt tett gyónás formájában írt önéletrajzával világítja meg.¹

Miként politikai missiója, szintúgy a vallásos buzgóság örökségképen szállott reá.

Nem lehet szándékom alkalmazni azt a divatos módszert, mely a jellemek alakulásának rejtélyeit az átöröklés elméletével hiszi megoldhatni; az öröklött hajlamok leküzdhetetlen hatalmának föltevésével az érdemtől megfosztja és a felelősségtől fölmenti az egyéni elhatározásokat.

Azonban másfelől nem zárkozhatunk el annak az igazságnak fölismerése elől, hogy a sokféle természeti és természetfölötti tényezők között, melyek az embert lelki fejlődésében és akarata érvényesítésében irányítják, a családi származás hatásai előkelő helyet foglalnak el.

Erre az álláspontra helyezkedve, figyelmünket magára vonja az a három család, melynek vére folyt II. Rákóczy ereiben és melynek hagyományai alakították meg az ő lelki világát.

Fiágon őse a köznemesből Erdély trónjára és világtörténelmi szereplésre emelkedett I. Rákóczy György volt.

¹ Ezt közzétette a Magyar Tudományos Akadémia ily cím alatt: «II. Rákóczy Ferenc önéletrajza.» (Budapest, 1876.) — Erről a «Katholikus Szemle» 1903-ik évfolyamában (627—655) dr. Karácsonyi János becses tanulmányt tett közre. Azokból, amik itt már elmondattak, némelyeket a jelen cikkben ismételnem kell

Nagyanyja a Báthory-háznak sarjadéka, anyja pedig a halhatatlan szigetvári hősnek ivadéka és a haza szabadságáért hóhér bárdja alatt elvérzett Zrinyi Péternek leánya volt.

A nagyratörő lélek és az áldozatkészség szelleme mellett ezt a három családot a benső vallásosság ékesíti.

I. Rákóczy György a protestantizmus részére nemcsak a külső hatalom előnyeit igyekezett kiküzdeni, hanem felekezete erkölcsi és kulturai súlyának gyarapításán a templomban, iskolában és irodalomban hathatósan fáradozott, a vallásos áhitat gyakorlataiban hitsorsosainak példányképül szolgálhatott. A rendeletére közrebocsátott Graduále élére büszkén iktatta a következő nyilatkozatot: «Megemlékezvén, hogy a mi vagyok, Isten kegyelméből vagyok, az is elmémben forogván, hogy engemet is az Úristen az ő nevének dicséretére, igaz evangélikus anyaszentegyházának nemcsak oltalmára, de egyszersmind terjesztésére s nevének is dicséretére állított és hívott az utolsó fogyatékára jutott nemzetünk végéhez közelítő idejében: igyekeztem az volt mindenkoron, hogy én is az Istentől kezeimbe adott grárcskával úgy kereskedhessem, hogy egy jó szolgának találtassam.»

A XVI. század vallási küzdelmeiben a katolikus egyházhoz hű maradt magyar főrangú családok között az első helyet foglalja el a Báthory-család, melynek buzgóságát lengyelországi előkelő családokkal való összeházasodása még élesztette. Báthory András a XVI. század második felében nőül vette Kostka szenátor leányát, fivérét annak a Kostka Szaniszlónak, kit szentjei sorába vett föl az egyház és az ifjúság égi védnöke gyanánt tisztel. András unokája, Zsófia, a nagyravágyás kísértéseinek engedve, hogy II. Rákóczy György fejedelem nejévé lehessen, hitétől elpártolt ugyan, de alighogy özvegygé lett (1601), a kath. egyház kebelébe visszatért és nemcsak a hitterjesztés érdekében kifejtett tevékenységével, hanem azzal is, hogy egyházába vezette egyetlen fiát, igyekezett jóvátenni hűtlenségét.

I. Rákóczy Ferenc ekkor ifjú lelke egész hevével karolta föl új hitét, teljesen átengedte magát jezsuita nevelői és tanítói befolyásának. Boldog volt, mikor nekik a misénél szolgálhatott és körmeneteknél az oltáriszentség fölött a mennyezet egyik rúdját tarthatta. A Mária-kongregációk buzgó tagja volt, az olvasót állandón magánál viselte. Imádságos könyveket nyomtatott és terjesztett; ezeknek egyike — Ordódy jezsuita atya műve — az ő neve alatt (Officium Rakocianum) látott napvilágot.

Anyjával karöltve indította meg fejedelmi kiterjedésű uradalmaiban a protestantizmus ellen a harcot. A templomok visszafoglalásában személyesen, néha élete veszélyeztetésével közreműködött. Sárospatakon a főiskola tanárait elűzték, ellenben jezsuiták vezetése alatt álló fiúnöveldét alapítottak «az eretnek-tanok ellen, az Úr házának bástyául», mint az alapítólevélben mondják. Kassán pedig a jezsuiták részére fényes templomot építettek, melyet temetkezési helyül szemeltek ki családjuknak.¹

Azonban ennek dacára Rákóczy Ferenc háza politikai hagyományainak fonalát nem tépte széjjel. Az áhitat gyakorlatai és a jezsuiták pártolása nem oltotta el lelkében a szabadság szeretetének lángját. A nemzet alkotmányos jogainak megoltalmazása végett létrejött Wesselényi-féle összeesküvéshez csatlakozott, amelynek fölfedezésekor életét anyja mentette meg befolyásával és tetemes váltságdíj lefizetésével.

Kora halála idején (1676) csak néhány hónapos volt egyetlen fia, II. Rákóczy Ferenc, kinek gondozásában anyjával, a hőselkű Zrinyi Ilonával osztoztak nagyanyja és két apáca nagynénje: Báthory Hedvig és Zrinyi Auróra. Így tehát az első benyomások, amelyeket gyermekkorában lelke befogadott, a vallásosság csiráira termékenyítő napsugarak gyanánt működtek. Nagyanyja azon volt, hogy neveltetését is ezen irányban nyerje. Végrendeletében azt az óhaját fejezte ki, hogy unokája jezsuita-iskolákban sajátítsa el «Isten szeretetével a tudományos műveltséget».²

De alighogy Báthory Zsófia (1680) elhunyt, Rákóczy Ferenc hitét is, életét is veszélyek környezék. Ugyanis Zrinyi Ilona (1682) második házasságra lépett a protestáns gróf Thököly Imrével, a fölkelő magyarok vezérével, ki hét-nyolc éves mostohafiát «magával hurcolá mindenüvé, kiteve őt a tábori élet sanyarúságainak, a hadi események bizonytalanságának, a dúló pestis veszélyeinek».³

A gondviselés örködött fölötte, hű kísérei által. Nevelője, Badinyi János és kamarása, Kőrösy György, kik atyai szeretettel ragaszkodtak hozzá, nemcsak egészségére ügyeltek, hanem arról is gondoskodtak, hogy vallásától el ne idegeníttessék. Mindketten a kath. egyház hű fiai voltak, amit Kőrösy azzal bizonyított be, hogy

¹ Ezen részleteket Kereskényi István atyának I. Rákóczy Ferenc fölött tartott gyászbeszédéből («Panegyris luctuosa.» Kassa, 1677) kölcsönöztük.

² Weiser. A katolikus iskolaügy Magyarországon. (Kalocsa, 1884.) II. 90.

³ Thaly. II. Rákóczy Ferenc ifjúsága. (Pozsony. É. n.) 39.

a Rákóczy-ház szolgálatában ötven éven át becsülettel szerzett vagyonát Sárospatakon trinitárius-zárda alapítására szentelte.¹

Thököly, mikor 1685. nyarán, török segítség kieszközlése végett Váradra ment, magával akarta vinni a tíz éves Rákóczyt, hogy azután kezes gyanánt a portára küldje. De anyja ez esetben erős ellenállást fejtett ki, amelynek sikerét Rákóczy később Badinyi imádságainak tulajdonítja.²

A következő három esztendő alatt, amíg Zrinyi Ilona Munkács várát a császári seregek ellen hőiesen védelmezte, az ő oldala mellett volt fia; de a vár föladása után Kollonics bíbornok gyámsága alá került, aki őt a jezsuiták nevelésére bízta és pedig, hogy hazájától elidegenítse, nem magyarországi kollégiumba, hanem a csehországi Neuhausba küldötte és nevelőjét is eltávolította tőle.

A tizenkét éves gyermek elhagyatottságában és mélységes bánatában Istennél keresett vigasztalást. Maga írja utóbb, hogy «három álló napig, az alvás idején kívül, mikor az eltörődött természet elnyomta őt, nem szünt meg imádkozni». Majd példás valóságossággal annyira kitünt társai közül, hogy az intézetben főnnálló Mária-társulat elnökévé rendeltetett.

Tanulmányai befejezése után gyámja által Olaszországba küldetett (1693). Utazásában sem hanyagolta el vallási kötelességeit. A lorettói kegyhelyen három napig időzött. «Egész utazásomnak — írja húsz évvel utóbb — csak ezen napjairól vélekedtem úgy, hogy azokat jóra fordítottam; mert valóban, lelkemet áhitat szállotta meg és bűnökkel terhelt lelkiismeretemet kiengesztelhettem.» Elzarándokolt Cirolába is, hogy ott a csodatevő feszületnél ájtatoskodjék.

Rómában négy hónapot töltött. XII. Ince pápától kitüntető fogadtatásban részesült és ereklyéket nyert ajándékul.

Hazaérkezésekor (1694) nagykorúvá nyilvánított, nőül vette Hessen-Rheinfelseni Karolina hercegnőt és átvette magyarországi uradalmi kezelését. Azon zaklatásoktól, amelyeket a magyarok a császári seregek részéről szenvedtek, ő sem volt megkímélve. Följegyzi, hogy fölháborodását a «Téged Isten dicsérünk» himnusz elmondásával szokta lecsillapítani, azaz hálát adott Istennek a rá mért szenvedésekért, amelyek türelmes elviselésével bűneiért Istent kiengesztelhetni remélte.

¹ Ugyanott. 53.

² Vallomásai könyvében. 5.

Országos érdekek, nem személyes sérelmek késztették arra az elhatározásra, hogy az elégtelen magyar rendek élére áll és francia segítségért folyamodik. Mikor azonban elárultatván, fogollyá lett, Istennél talált megnyugvást és háláját a megpróbáltatásért azzal a fogadalmával nyilvánította, hogy a hétfői napon, amelyen börtönbe került, egész életén át kenyéren és vízen bőjtölni fog és minden hétfőn mondandó misére alapítványt tesz.

A börtönből Lengyelországba menekülve, innen 1703. tavaszán Magyarországra jött és az uralkodóház ellen nyílt fegyveres támadás szervezésére szánta el magát. Amikor ezt a válságos harcot megindította, szükségét érezte annak, hogy Istent szünet nélkül ostromolja esdekléseivel. Evégből maga számára a körülményekhez alkalmazott imádságot szerkesztett, amelyet csakhamar megfelelően módosítva, kinyomatott avégből, hogy azt vele együtt serege is imádkozza.

A mély megalázás Isten előtt és a beléhelyezett szilárd bizalom szózata az.

«Megvalljuk, Uram — így fohászodnak a kuruc vitézek — atyáinknak hamisságát, ismerjük mindennapi vétkeinket, kikkel Tégedet, édes atyánkat, megbántván, méltán ostorodat tapasztaljuk. Megérdemlettük, Uram, hogy a mi nemzetünknek dicsősége idege-
nekre szálljon és a mi fiaink idegen nemzeteknek igája alá vettes-
senek; méltók vagyunk, hogy eltöröltetett, magunkkal együtt
vessen el a mi nemzetünknek neve, mert Te tőled, Istenünktől,
királyunktól és urunktól eltávoztunk. Mindazonáltal... tekintsd meg
a nyomorúságok tengerében siránkozó népedet; ...mivelhogy
elménket szabadulásunknak igyekezetére méltóztattad megmozdítani,
cselekedeteinket igazgassad, karjainkat erősítsed, hogy kegyes aka-
ratodat teljes erővel követhessük. Adj Uram, azoknak, kiket vezé-
reinkké akartál tenni, rendelésekben bölcsességet, az ellenkező
dolgokban erősséget, a szerencsés állapotokban tartózkodást...
Táborunkat... a mi ellenségeinknek leselkedésektől oltalmazd,
kergesd el strázsálóinknak álmukat... legyen a Te angyalod őrzőnk...
ki az ágyúknak és puskáknak golyóbisit elszélessze... Egyszóval
engedd meg, édes Urunk és kegyelmes Atyánk, hogy visszafogadván
kebeledre népedet, a Te parancsolatidnak utairól el ne tévedjünk,
hanem a Te igazságodat megőrizvén, csendességben és békeességben
a mi utaink igazgattassanak.»¹

¹ Kiadta *Thaly*, Rákóczi Tár. (Pest, 1866.) XXIII.

Más eszközöket sem mulasztott el fölhasználni avégből, hogy seregében a vallásosság szellemét meghonosítsa és élessze. Ismételtén bocsátott ki rendeleteket a káromkodás ellen, amely — úgy mond — «Istenünk bosszúságára és nemzetünknek minden nemzetek között való gyalázatára» elhatalmasodott; minélfogva azt szigorú büntetések alkalmazásával igyekezett kiirtani.

Nagyobb hatást várt 1705. december 11-ikén az ezredparancsnokokhoz intézett nevezetes rendeletétől. Abból indul ki, hogy «nemzetünkben eláradott buzgóságtalansággal és... Istenünk szent tiszteletének... elmulasztásával... Istenünknek haragját fölingereltük». Ezért azt kívánja, hogy «az isteni tiszteletnek kinek-kinek hittvallása szerint való folyamatja hadaink között is megszűnés nélkül gyakoroltatván, a minden jóra hasznos kegyesség a vitézlő rendeink között is lábra hághasson és az isteni félelemben való gyakoroltatások által hadaink között levő erkölcstelen életüket megjobbítván, az Úristent hozzánk való könyörületességre engesztelhelessük».

Ezen cél elérése végett minden ezrednél rendes fizetéssel ellátott, állandó táborig lelkész alkalmazását határozta el, utasítván az ezredeseket, hogy az egyházi főhatóságokat ilyenek alkalmazása végett megkeressék.

Az ezredi lelkészek állásának illetén szervezéseért az úttörő dicsősége illeti meg őt; mivel más seregekben nem ezredenként, nem is állandóan alkalmaztattak a szerzetesrendek köréből küldött lelkészek.

Egészen elszigetelten áll és később sem talált követőkre Rákóczy azon intézkedésében, hogy a lelkészt mindenkor az az egyház szolgálta, amelyhez az ezred katonáinak többsége tartozik.

A tábori lelkésztől — mint rendeletében írja — elvárta, hogy «mind tanítása által s mind kegyes étellel és példaadással a vitézlő rend a kegyesség követésére indíttassék és az isteni tisztelet minden napon az anyaszentegyház bevett szokása szerint gyakoroltassék».¹

Később gyengéd lelkiismerete sugallatára azt a vádat emelte önmaga ellen, hogy mint fejedelem «a kegyesség és a vallásos élet gyakorlataiban serénykedett ugyan, de fő indító oka az állása általi követelt okosság volt, vagyis az a fölfogás, hogy a vallás külső nyilvánulásai a jó kormányzás kellékei».

Ezzel azt akarja jelezni, hogy abban az időben gondolkodását

¹ A gróf Barkóczy Ferenchez intézett rendelet eredetije a M. Nemzeti Múzeum levéltárában.

érzéseit és erkölceit nem hatotta át a vallásosság az az igaz szel-
leme, mely a főcél Isten dicsőítésében és szolgálatában látja.

A vallásos élet ezt a magaslatát a szabadságharc leküzdése
után érte el, amikor a szatmári békekötéshez járulni vonakodván,
önként száműzetésbe ment és Franciaországban XIV. Lajos király
udvaránál nagylelkű fogadtatásra talált (1713).

Ebben a fényes és léha környezetben kereste föl őt az isteni
kegyelem; nem hirtelen megrendítő katasztrófának, hanem lassú
egymásután következő hatások gyengéd fuvallatainak szárnyain.

Az átalakulást a ki nem elégitett lélek nyugtalansága készíti
elő. Rákóczy, miután egy évtizeden keresztül nagy célok érdekében
minden idejét betöltő, egész erejét lekötő tevékenységet fejtett
volt ki: az ünnepélyek és egyéb szórakozások ürességét csakhamar
kínosan érezte. Ő maga így jellemzi lelkiállapotát:

«Szinház, kártyajáték, vadászat, társaságok és bőséges lakomák
voltak mindennapi táplálékaim... Királyi termekben és kertekben
laktam, amelyekhez hasonlókat a régiek soha sem láttak; pénzem
elég volt ahhoz, hogy állásomnak megfelelő cselédségem, vadász-
lovaim és közfeltűnést keltő ruházatom legyen. És mégis, szívem
nyugtalan volt, mert Istentől, a szív igaz központjától távol
volt és szeretete tárgyául szüntelenül változó teremtményeket
választott.»

Frivol élete folyamán egy alkalommal megtörtént, hogy udvar-
lása valamelyik előkelő hölgy részéről oly módon utasítottatott vissza,
hogy megalázva érezte magát. Ekkor az az elhatározás fogamzott
benne, hogy — mint ő maga írja — «minden női szerelem békői-
ből kiszabadítja magát». Ettől fogva lassanként szakított nagyvilági
életmódjával. A regények olvasásával fölhagyott és (1714. elején)
a Szentírás tanulmányozásához fogott, sőt imádságok szerkesztésével
kezdett foglalkozni.

Az átalakulás, mely lelkében végbement, külsőképen akkor
nyilatkozott meg először, amikor 1714. augusztus 14-ikén egy elő-
kelő társasággal Fontainebleauban kirándulván, ott a karmeliták zár-
dáját is meglátogatták. Míg a társaság a templomban csak néhány
percig időzött, ő az imádságra kitett oltáriszentség előtt térdre-
borulva és a szokottnál buzgóbb imádságba merülve, hosszabb ideig
visszamaradt. «Amikor azután a templomból kiléptem — írja —
mintha a magánynak magához édesgető kellemét érezni kezdettem
volna; irigykedve magasztaltam a szerzetesek szent nyugalmát,
háborítatlan életét. Azt mondtam, hogy én is képes volnék ilyen

életet élni. Társaim kacagva, tréfás és kedélyes gúnyolódással tárgyalták az imádságban tanúsított buzgóságot. Mire megjegyeztem, hogy ha a király előtt térdet hajthat az alattvaló, ezt még inkább illő teremője előtt a teremőnynek tennie.»

Mikor kevéssel utóbb a királyi segélypénz fizetésében beállott késedelem miatt pénzzavarba jutott, azzal a gondolattal foglalkozott, hogy visszavonul a szent Ágoston-rend saint-germaini kolostorába, ahol egy szobát tartott bérben, avégből, hogy az udvari vadászatok alkalmával ott ruhát válthasson. Azonban épen az a körülmény, hogy az udvari társaság sűrűn fordult meg ott, meggyőzte arról, hogy nem találná föl, amit keres.

Sajátságos véletlen irányította figyelmét a kamalduli szerzetesek grosboisi kolostorára. Egy francia, ki a szabadságharc idején mint tüzérszázados szolgált seregében és azután szerzetessé lett, a grosboisi zárdába fölvetetni kívánván, ajánlólevélért fordult hozzá. Ide vágyott most ő is.

Páris közvetlen közelében volt ez a zárda, amelynek lakói, rendjük szigorú szabályaihoz lelkiismeretesen ragaszkodva, imádságban és elmélkedésben, böjtben, önsanyargatásban és néma csendben töltötték életüket, a legszembeűnőbb ellentétet tüntetve föl az érzéki gyönyöröknek és zajos szórakozásoknak élő udvari körkkel, melyek alig három mérföldnyi távolságban isteni és emberi törvényeket vakmerően lábbal tapostak.

Rákóczy elsőízben az 1715-ik év nagyhetén vonult ide vissza három napra, amelynek lefolyása alatt a szerzetesek életmódjában és ájtatosságaiban osztozott. Az átalakulást, amelyen akkor lelki világa kereszűtülment, ő maga szabatosan jellemzi:

«Tudom, Uram — úgymond — és mindörökké dicsérlek azért Tégedet, hogy ettől az időtől fogva minden rűtságtól megszabadítottál, lelkiismeretemet megtisztítottad és más emberré kezdttél átalakítani. Föltettem magamban, hogy a Te segedelmeddel elhagyom tisztátalanságot, gyóntatóm intelme szerint gyakrabban járulok a szentségekhez és éjjeli álmaimat megszakítom, hogy imádságaimmal forduljak Hozzád.»

Ezen elhatározásának végrehajtását biztosítandó, a grosboisi kolostor mellett kis házat bérelt és rendezett be, amelyben a nagyböjti időszakot és a nagy ünnepeket megelőző napokat tölthesse.

Amikor az udvarhoz visszatért, egészen új életmódot folytatott. A szórakozásoktól lehetőleg távortartotta magát, a kártyajátékok teljesen elhagyta, este korán elvonult és a kamalduliak módjára éjjél-

után egy óraker fölkelve ágyából, a boldogságos Szűz zsolozsmáit végezte el. Minden vasárnap gyónt és áldozott.

Sok időt szentelt ájtatos olvasmányoknak. Ezek között különösen megnyerte tetszését a grosboisi zárda főnökétől kapott könyv, mely «Az üdvösség fontosságáról» (De importantia salutis) címet viseli.¹ «Ez — úgymond — a magam megismerése vezetett engem, megsúgta és megmutatta a bajokat, melyeknek a világi életben és társalgásban ki vagyunk téve; azokat átérezve, belsőképen megváltoztam.»¹

Ilyen lelkiállapotban türelmetlenül várta a pünkösdi ünnepeket, amelyek alkalmul szolgáltak, hogy másodízben vonuljon el Grosboisba, ahol négy napot töltött.

Harmadik látogatása augusztus végére esik, amikor XIV. Lajos haláltusájának jeleneteitől mélyen megrendítve, saját jövője iránt táplált aggodalmai közepett, megnyugvást Istennél keresett. «Az ő mélységes gondviselésére biztam magamat — így szól — és ő megvigasztalt engem. A nagy halotti tragédia által okozott megrázkódást csodálatos nyugalom váltotta föl. Megleltem az igazi békét, melyet sok országban és tartományban, tengeren és városokban kerestem; de sem fejedelmi állásban, sem a magánember életviszonyai között, atyai pártfogóm, a legnagyobb király udvarában föltalálni nem tudtam».

A gyászszertartásra vissza kellett térnie az udvarhoz. A jelenlevők között bizonyára alig volt valaki annyira fogékony, mint ő, annak a mély hatásnak befogadására, amit Massillon atya, a hírneves hitszónok gyakorolt, mikor az életében már nagynak nevezett király teteme előtt fölkiáltott: «Csak Isten nagy!»

A sírbolt küszöbéről Rákóczy visszatért Grosboisba, hosszabb tartózkodásra. Itt ez alkalommal és később is többször, méltó társ csatlakozott hozzá Tessé tábornagy személyében, aki dicsőséges és fényes életpályája végén szintén lelke üdvösségének biztosításán munkálkodott. Közösén végezték az áhitat gyakorlatait és szentelték a nap nagy részét vallásos könyvek olvasásának.

Rákóczy később meleg hálaérzéssel emlékezik meg azokról «a megnevezhetetlen élvezetekről», amelyekben része volt és «a magánosság azon valódi édességéről, amely az emberben vágyat gyulaszt, hogy jól éljen és Isten jelenlétének tudatával járjon».

Karácsony ünnepe előtt (1715) egész életét felölelő egyetemes

¹ Ezt a könyvet nem sikerült felkutatnom.

gyónást végezett és ezt a napot ezután évről-évre mint «újjászületése napját» ünnepelte.

Ettől fogva állandó lakós lett Grosboisban. Csak kétszer havonként távozott rövid időre, hogy egyik királyi herceg vadászaiban résztvegyen és még erről a szórakozásról is lemondott nagyobbít és advent idején.

Míg így a saját lelke megszentelésén mind nagyobb eredménnyel munkálkodott, az az öröm is érte, hogy közreműködésével egyik előkelő udvari embere, a protestáns Ilosvay János katolikussá lett.¹

A felsőbb lelki élet keretébe teljesen beleillett az az irodalmi foglalkozás, amelynek Rákóczy az 1716-ik esztendő végétől kezdve ideje egy részét szentelé.

Az olvasmányok között, amelyekkel a kamalduli szerzetesek őt ellátták, nagy mértékben megragadta szent Ágoston «Vallomásainak tizenhárom könyve» (Confessionum libri tredecim), melyben a nagy egyházi atya, Isten színe előtt végezett gyónás formájában beszéli el ifjúkori hitetlen és léha életének, az eretnokségekben tévelygéseinek és harminckét éves korában bekövetkezett megtérésének folyamatát. A leplezetlen őszinteség, az igaz bűnbánat és a lángoló isteni szeretet ezen remekműve egyúttal a széleskörű tudományosság, a magasröptű szellem és a klasszikai irány összes előnyével ékeskedik. Petrarca, a renaissance nagy költője írja e könyvről: «Ha olvasom, egész életem mint muló álom és lenge képzelet tűnik föl előttem; annyira föl vagyok izgatva, hogy álmomból fölriadok, akaratom ingadozik, vágyaim egymással harcra kelnek, a belső ember a külsővel küzd».²

Tizenöt századon keresztül, a világ minden részében, az ájtatos lelkek kedvenc tápláléka volt e könyv, amely többeket arra is ösztönzött, hogy belső életük titkos történetét föltárják; de utánzására — amint hazai és külföldi illetékes szakférfiakhoz intézett kérdéseimre nyert válaszokból meggyőződtem — senki sem vállalkozott. Legközelebb áll hozzá Petrarca, aki azonban szent Ágostonnal

¹ Erről a megtérésről, melyről Rákóczy az ő Vallomásaiban szól, említést tesz az ő udvari embere, Szatmári Királyi Ádám is az ő naplójában, melyet Thaly adott ki. (I. m, 375.) Ez a napló számos helyen igazolja a Vallomások elbeszéléseinek megbízhatóságát.

² Voigt. Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. I. 196.

folytatott párbeszéd formáját választotta önéletrajzi munkájának megírásában.¹

Rákóczy az egyetlen, aki szorosan ragaszkodott az előtte álló minta szelleméhez és formájához. Mikor először merült el az érdekesítő könyv olvasásába, mindjárt foglalkozni kezdett azzal a gondolattal, hogy ő is megírja a saját vallomásait. Egy egész napon keresztül elmélkedett erről és Istentől, imádkozva, fölvilágosítást kért aziránt, vajjon a föladatra vállalkozzék-e? De nem határozott. Csak néhány hónap múlva (1716.), a karácsonyi ünnepek előtt szilárdult meg benne az a meggyőződés, hogy Isten maga ösztönzi őt a szándék valószínűsítésére.

Az a cél lebegett szeme előtt, hogy saját élete eseményeinek föltárásával «Isten csodálatraméltó tetteit hirdesse» és épületes olvasmányt nyújtson. E tekintetben szintén találkozott szent Ágostonnal, aki vallomásai könyvét nem zárt gyónás gyanánt írta meg, hanem szintűgy forgalomba hozta, mint hittudományi egyéb dolgozatait.

Rákóczy abban a nézetben volt, hogy előkelő, fejedelmi állásnál fogva is számíthat arra, hogy munkája közfigyelmet fog kelteni. Mivel pedig nemcsak saját nemzete körében, hanem a külföldön is kívánt olvasókat találni, a latin nyelvet használta.

«Életét sirató, a Gondviselés kegyelmes vezérletét áldó bűnös ember vallomásának» címezi a könyvet.²

Miként szent Ágoston, úgy ő is elejétől végig Istenhez szól, neki adja elő gondolatait, érzéseit, élményeit; amelyeknek elbeszélését ismételten fohászok és vallásos elmélkedések szakítják meg.

Szent Ágoston és több más nagynevű egyházi író, különösen szent Anzelm, szent Bernát és Kempis Tamás közkézen forgó ájtóssági munkáiból, a szentírásból és az egyház imádságaiból bőségesen használt föl gondolatokat és mondatokat; de ezen olvasmányok által táplált, rendszeres elmélkedésben megfigyelmezett szellemében az áhítatos gondolatoknak és érzéseknek gazdag, új forrása nyílt meg.

Úgy járt el, mint a zeneszerző, ki mástól kölcsönzött vezér-

¹ «De contemptu mundi colloquiorum liber.» Petrarca munkái bázeli kiadásában (év nélkül) 374—416.

² Teljes címe: «Confessio peccatoris, ad praesepe in corde suo nati salvatoris vitam suam deflentis et gratias ductumque providentiae recolentis, per formam soliloquiorum, diebus Nativitatis Christi solemnitatem praecedentibus inchoata. 1716.»

motivum alapján, saját teremtő géniusza tárházában talált anyagból építi föl új alkotását.¹

A kontemplatív lelki tevékenység művészetét kiváló mértékben sajátította el. Gondolkodása könnyen elszakadt a külső világtól és magasan emelkedett föl a természetfölötti légkörben. Eszméinek bősége és érzéseinek melege szintúgy, mint a gyakorlottság és biztosság, mellyel az aszkezis kényes területén halad, a szakferfiak csodálatát kelti föl.

Főcélja az, hogy multjára visszatekintve, a bűnbánat érzéseit táplálja saját lelkében; de ugyanakkor szüntelenül gondol azokra, akik könyvét olvasni fogják. Különösen fejedelmeknek szánta azt épületes olvasmányul és ezért terjedelmes kitérésekben szolgál nekik tanácsokkal. Általános érdekű fejtegetései az Isten szolgálatában való langyosság, az imádságban való szórakozottság, a különféle indulatok és szenvedélyek elleni küzdelem, a vallásos lelki élethez szükséges napirend megállapítása és hasonló tárgyak körül forognak. Lépten-nyomon tanúságot tesznek arról, hogy írójuk az emberi lélek alapos ismerője és éles megfigyelője.

Elmélkedései keretül szolgálnak az élet- és kortörténeti elbeszéléshez.

Rákóczy többször említi ugyan, hogy célja nem történetet írni, hanem élettörténetében «az isteni Gondviselést imádni», Isten vezető és irányító, sujtó és emelő kezének működését mutatni be; de ennek dacára oly részletes és tárgyilagos önéletrajza elsőrangú történeti forrás jelentőségével is bír.

Az a nagy átalakulás, melyen az isteni kegyelem Rákóczy lelkét hitéleti és erkölcsi tekintetben keresztül vezetete, érintetlenül hagyta politikai egyéniségét, nem módosította nemzeti irányát, nem ejtett csorbát elvhűségén. Bűnbánatának hatalmas áradata, amely lemosott lelkéről minden szennyet, érintetlenül hagyta nemzetéhez való viszonyát.

Grosboisban úgy élt, mint egy szerzetes, úgy gondolkozott, mint egy szent; de azért fölfogása hazájának jogairól és érdekeiről, a bécsi udvar politikájáról és ennek eszközeiről nem változott,

¹ Az aszketikus irodalom alapos ismerői: Meschler, Rosty, Weiser jézus-társasági atyák és Denifle dominikánus atya, kiknek véleményét kikértem, megerősítettek ezen fölfogásomban.

az egyház legmagasabb polcán álló Kollonicst sem tartja szükségesnek kimélni. Míg legcsekélyebb botlásaiért is mélységes bűnbánat tölti el lelkét, sohasem vádolja magát Isten előtt azért, hogy a szabadságharc vezérévé lett; sőt az a meggyőződése, hogy ezzel is Isten akaratának hódolt. Így szól egy helyen:

«Csodálatosak és mindig imáandók, Uram, a Te műveid... Megaláztál engem ifjúkoromban, hazámon kívül vándoroltattál, hazámba visszavezettél, börtönbe taszítottál, kiszabadítottál, bujdosóvá tettél, végre miután a nyomorúságokban kioktattál, fejedelmi székre emeltél. Egyedül két szolgálmtól kísérve léptem Magyarország területére, de Te megadtad nekem mindazt, ami állásomhoz szükséges vala. Ezzel megmutattad abbeli hatalmadat, amellyel épen úgy könnyű néked letaszítani a hatalmasokat fejedelmi székekről, mint fölmagasztalni az alázatosakat. Elhatározásom a beléd helyezett reménység gyümölcse vala. Ha az emberi okosság tanácsára hallgatók, soha sem mertem volna ekkora dologhoz fogni. Minden a Te titkos határozatod műve volt. Te állítottad elem hazám iránti kötelességemet, Te lelkesítettél, Te vezértél».

Miként politikai multjának megítélésében, úgy a jövődöt illető terveiben sem állott be változás.

Az ég felé irányuló gondolatai közepett földi hazájának képe nem tűnt el lelki szemei elől. Fürkésző tekintete gondosan kémlelte az európai politika láthatárát, hogy a legelső kedvező alkalmat megragadja, Ausztria ellenségeivel szövetségbe lépve, újból fegyvert fogjon.

Az 1716-ik év elején, mikor a törökök Velence ellen háborúra készültek, előre lévén látható, hogy Ausztria az olasz köztársaság segítségére megy, egyik diplomatáját, Pápayt Oláhországba küldötte, amelynek fejedelme által oda kívánt hatni, hogy a török szultán az ő közreműködését kérje ki.

Egy egész esztendő telt el anélkül, hogy tőle hírt kapott volna. Türelmesen, Isten akaratára bízva magát, várta az események fejlődését. Mint maga írja, úgy tekintette ezt a lépését, «mint a földbe vetett bizonytalan termékenységű magot», és «Istenhez, az ő kegyelmének vonzóereje által közelebb jutva, nem sokat törődött ezekkel a dolgokkal!»

Az 1717-ik év március második felében, a nagyhét folyamán Pápay Párisba érkezett, a szultán levelével. Rákóczy, bár ez az esemény mély hatást gyakorolt rá, habozott a nagyheti ájtatosságok folyamát követéssel való találkozás és tárgyalás által megzavarni. Csak hosszú belső harc után, gyóntatójának tanácsára] állapotodott.

meg abban, hogy «állása kötelességeit egyéni ájtatoskodásánál előbbre kell helyeznie». Találkozott Pápayval.

Most nehéz kérdés állott előtte : a török szultán szövetségi ajánlatát elfogadja-e?

Kezdetől fogva el volt tökéelve, hogy pogány sereg élén soha sem fog Ausztria ellen harcolni. De a szultán azzal kecsegtette, hogy török pénzen keresztény sereget szervezhet; emellett ígérte, hogy mindent, amit Magyarország és Erdély javára kívánni fog, teljesít.

Rákóczy, mielőtt döntene, még intenzívebb módon mint egyébkor, mélyedett el ájtatosságába, az Istenfia szenvedése és halála fölötti elmélkedésbe. Gondolatait naponként papírra vetette.¹ Nagypénteken a következő fohással zárja be elmélkedését:

«Világosíts meg, Uram, hogy fölismerjem azt, amit tennem kell. Ha engem, méltatlan bűnöst a Te neved dicsőítésére kiválasztani méltóztatnál, végezd általam művedet úgy, hogy gyöngeségem a Te karod erejét tüntesse ki. Az általad egykor vezérletemre bízott nép kiszabadítására a Te segítségedet kérem. Tekints siralmaira, hallgasd meg kiáltásait, derítsd föl vakságát, engedd, hogy a Te aklodba vezethessem a földön és egykor a Te országodba léphessünk be választottaid közé.»

Másnap, nagyszombaton Párisban a kormányzó Orleansi Fülöp herceget kereste föl. Ez nyíltan kijelenté előtte, hogy a háború folytatása Franciaországra hasznos volna; de ennek dacára nem tanácsolhatja, hogy a határozatlan és kétséges ígéretekre támaszkodva, személyét veszélynek tegye ki. XII. Károly svéd király szomorú sorsát állította eléje.

De Rákóczy azt válaszolá, hogy «eskü alatt elvállalt kötelessége fejedelemségét és a hozzá híven ragaszkodó rendeket az iga alól föl szabadítani, biztonságukról a saját élete kockáztatásával is gondoskodni... fölhasználni az alkalmat, amelyet az isteni Gondviselés nyújt; ennek dolga lesz őt megvédelmezni, örök határozatainak útjain vezérelni».

Vallomásaiban is följegyezte, hogy a nagyszerű és fényes ígéreteknek nem adott több hitelt, mint amennyit kellett; nem vágyott kitüntetésekre, amelyeknél már édesebbnek tetszett a magány; sejtette a veszedelmet, a kedvezőtlen fordulatot; de mindezeket mérlegelve, bűnnek tartotta bizalmatlanságból kötelessége teljesítését mellőzni.

¹ Ezen nagyheti elmélkedéseket Vallomásaihoz csatolta.

Elhatározta tehát, hogy Törökországba megy. Augusztus közepére tűzte ki elutazását. Nagyboldogasszony napját még Grosboisban akarta megülni. Ezt megelőzőleg nyolc napig tartó lelkigyakorlatokkal készült elő a nagy lépésre. «Egyedül Te, Uram, tudod — írja — mily kellemesen töltöttem e nyolc napot; tudod, ezalatt mi történt közted és köztem; dicsérjenek mindörökké valamennyi szenteid és magam is, féreg és hamu, a rám halmozott kegyekért, a lelki vigasztalásokért és azon erőért, amelyben engem megerősítettél akaratom követésére, meggyőzván engem arról, hogy azzal állásom hivatása összhangzásban áll.»

Ezekben a napokban befejezte Vallomásainak könyvét, attól tartván, hogy a hányatott életben, mely rá várakozott, azt folytatni nem lesz módja. Lehetetlen mély megindulás nélkül olvasni a záró-sorokat:

«Ha csak az emberi okosságot, az emberi méltóságok hiábavalóságát, veszedelmeit és állhatatlanságát fontolnám meg, édesebb lenne nekem, mindent megvetve e magányomban visszamaradnom. De ha elfogadtam az édeset kezedből, miért utáljam meg a keserűséget, melyet Te nyújtasz? Távolságra legyen ez, Uram, tőlem, kit három esztendeig e hajlék szent szerzeteseinek példájával, gyóntatóm oktatásaival, végre a Te igéddel azért tanítottál, hogy megismerjem kötelességeimet, melyeknek teljesítésére a keresztény embernek készen kell lenni. Számkivetett vagyok, megfosztottak fejedelemségemtől és alattvalóimtól; már pedig megesküdtem a Te színed és szentjeim előtt, hogy őket soha se hagyom el. Fiaim árvák és koldusok és Te most eszközöket nyújtasz nekem hazám, alattvalóim és gyermekeim fölsszabadítására, sok ezer léleknek a pogány fogságból megmentésére. Ne engedd, hogy csalóka remények elhomályosítsák elmémet, mely egyedül a Te akarodat kívánja követni; ezért imádsággal, böjttel, virrasztással, önsanyargatással kérem magam is és nálamnál méltóbb szolgálid, a szerzetesek által is kértem kegyelmedet. Mindezek után úgy érzem, hogy szívem megerősödik és lelkem nehéz föladatak felé ragadtatik. Hiszem tehát, hogy a Te akarodat teljesítem, ha azokat, amik e nyugalmat szerető önző szeretet ösztönével ellentétben állanak, akarom. Fogadd kedvesen ezt az áldozatomat... Bármi történjék velem, úgy fogadom, mint a kezedből jövőt. Most, mikor a pogányok segedelméhez fordulok, lelki szemem előtt semmi más nem áll, mint álnokság, rabság, börtön, vérpad, szegénység és a balsors minden neme. Mindezek elé megyek, mivel így akarsz, benned bízva, segítségedet kérve. Nem kérdezlek,

vajjon az uralkodás magaslatára, az engem joggal megillető trónra, hazámba, gyermekeim ölelő karjaiba vezetsz-e? Minden a Te hatalmadtól függ. Téged illet, akarni, amit elhatároztlál az én kötelességem, menni, ahová vezetsz. Ezeket Te mondd nekem tollba, én leírom; ha akarod, hogy véghezvigyem, ime itt vagyok, azt sem óhajtom tudni, vajjon igazságosodnak áldozatául szemeltél-e ki, avagy irgalmasságodnak tanúbizonyságát akarod-e személyemben bemutatni? . . . Te, ó Gondviselés, légy sarkcsillagom a tengeren vezetőm a harcban, vigaszom a veszedelmekben, horgonyom hajótörésben, jutalma fáradalmaimnak . . . Sokan álmélkodni fognak talán az egész keresztény világ kárhozthatni fogja elhatározásomat, meg nem gondolván, hogy Dávidot is, a Te kiválasztott néped javára a pogány filiszteusok közé vitted. Ismételem, nem kérdezek semmit; nem az emberek ítéletét, hanem a tiedet akarom hirdetni».

«Azonban ha az, amire vállalkozom, tőlem indulna ki és nem tőled, rendelkezél, hogy vállalataim mint a viasz a tűzben, folyjanak széjjel, gondolataim mint a por a szélben, szálljanak el, az én romlásom is szolgáljon a Te dicsőítésedre és magasztalásodra. Örömet beleegyezem, csak lelkemnek, a téged szerető, utánad sóvárgó, hozzád fohászkozó jegyessednek légy irgalmas. Ne találd romlásában gyönyörűségedet, testemen e földön gyakorold ítéleteid szigorát. Itt égess, itt vágj, mert bármit cselekszel, mindig benned reménykedem, tégedet szeretlek; tudom ugyanis, hogy vétkeim megérdemlik az ideiglenes bajokat, amiket rám bocsátasz, sőt az örökkévaló büntetést is. Alávetem magamat irgalmadnak és míg magamat a Te gondviselésed, igazságod, bölcseséged és irgalmad örvényébe vigan belevetem; fogadj föl engem, világosíts meg és ha neked úgy tetszik, segíts meg azokban, amikhez a Te dicsőségedért, egyházad gyarapodásáért, felebarátom javáért hozzáfogok, hogy így bajok és veszélyek között Fiaid keresztjét viselve, beléphessek majdan abba az örökségbe, amit ígértél azoknak, kik téged szeretnek és követnek. Amen.»

Az így befejezett művet «hálája jeléül, szeretete zálogául» a grosboisi zárdában hagyta.

Viszont a zárda előljárója a vele kötött lelki viszony állandósítása végett okiratot állított ki, mellyel őt a rend külső tagjai sorába iktatta.

Rákóczy könnyezve búcsuzott el a szerzetesektől, kiknek imádságaikba ajánlotta magát.

Azokat a balsejtelmeket, amelyek Rákóczy lelkét betöltötték,

mikor grosboisi magányát elhagyta, gyászosan igazolták a bekövetkezett események.

Alighogy Drinápolyba érkezett, a törökök, ígéreteikkel nem törődve, azt követelték tőle, hogy török-tatár sereg élén Erdélybe törjön. Erre ő nem volt rábirható; és abban állapotott meg, hogy visszatér Grosboisba, elhatározását be is jelentette a francia udvarnak. Innen azonban azt a választ kapta, hogy XV. Lajos, tekintettel arra a szövetségre, amelyet most VI. Károly császárral kötött, az ő visszatérése nem engedhető meg.

Míg a törökök ajánlataihoz csatolt reménységeinek meghiusulása — mint maga a fejedelem írja — «az ő belső nyugalmit nem zavarta volt meg»; az a tudat, hogy élete hátralevő napjait nem töltheti a kamalduli szerzetesek körében, mélyen megrendítette. De vallásossága most sem hagyta vigasztalás nélkül. «A Te jószágod, Uram — írja — nem engedte, hogy nyugtalanságomban soká hánykódjam. Miután hozzád folyamodtam és eléd vittem gyarlóságomat, Te fölkaroltál és megvigasztaltál.»

Később még egyszer tett lépéseket, hogy a fölhatalmazást, Franciaországba visszatérhetni, kieszközölje. Nyugodt önmegadással várta a választ. «Intézkedjél, Uram! — így fohászkodik — amint néked tetszik... Ha akaratoddal egyezik, segíts meg abban, amire emberi eszközökkel törekszem... Sem itt, sem ott, sem bárhol másutt nem vonakodom a munkától, mely dicsőségedre szolgálhat. A Te akaratod legyen meg, ne az enyém!»

Isten akarata az volt, hogy Rákóczy török területen töltse élete hátralevő tizenhat esztendejét. A szultán előbb a Boszporusz partján Jenikőt, később a Marmora-tenger mellékén Rodostót jelölte ki néki tartózkodási helyül.

A fejedelem mindenütt azt az életmódot folytatta, melyet Grosboisban megszokott. A nap legnagyobb részét imádság, elmélkedés, irodalmi munkálkodás töltöttek be.

Vallomásai könyvéből megírta a második és harmadik részt; az 1719-ik esztendőig vezette el élete folyásának elbeszélését. Ezt, szintúgy, mint az első részben, terjedelmes elmélkedésekkel szakítja meg, amelyek az önmegalázás, az Isten akaratában való megnyugvás, a lelke üdvösségének biztosítására irányuló sóvárgás megható nyilatkozatai.

Előre látván, hogy most már élete egész a sírig jelentékenyebb eseményekben szűkölködni fog, nem tartotta érdemesnek tovább folytatni vallomásait. Ehelyett mind askétikus, mind történetírói hajlamai másnemű irodalmi foglalkozásban kerestek kielégítést.

Az 1719-ig év karácsony éjszakáján elmélkedést dolgozott ki. A pásztoroknak megjelenő angyal szózatát: «Nagy örömöt hirdetek nektek», választotta kiindulási pont gyanánt, és Jézus születésének isteni titkát magyarázta. De ezzel kapcsolatban az ő saját egyénisége is foglalkoztatja gondolatait. A pásztorok válasza: «Menjünk el mindnyájan Bethlehembe», ilyen fohászokat hoz tollára: «Segíts meg, Uram, hogy hozzájuk csatlakozhassam. Tudod, hogy egykor pásztorává tettél nagy nyájnak, melyet méltán és joggal vettél el tőlem; mert nem őriztem kellően és éjszaka nem álltam őrt mellette. De nem mentettél föl teljesen a pásztor tisztétől, mert őrizetemre hagytál egy kisedet nyáját, mely velem együtt legelőjéről hosszú idő óta elúzve, itt-amott keresett új legelőt. Méltatlan vagyok arra, hogy meghallgass; de a legfőbb pásztor azért küldötted, hogy hozzá vezessem ezt a nyáját».¹

Egy későbbi esztendő karácsony éjszakáján irt elmélkedése is fönmaradt.²

Ezt már nemcsak latin, hanem egyszersmind francia nyelven is megírta; szintúgy, mint az elmélkedések egész sorozatát tartalmazó nagyobb művét is, melyben a hónap harmincegy napjának mindegyikére az áldozás előtt és után elmondandó «Elmélkedő fohászok» foglaltatnak.³ Ehhez a munkához hasonló kiadványok állottak előtte minták gyanánt.⁴ Ezeket a fohászokat időközönként írta, amikor ájtatoskodásában valamely gondolat termékenyítően hatott lelkére. Így az egyikben «a mai evangéliumból», annak a kis mustármag fejlődéséről szóló hasonlatából indul ki. «A Te kegyelmed» — így fohászodik — «meggyőzött ezen hasonlat igazságáról; de sajnos, nem érzem még lelkemben, hogy a Te szereteted magva fává fejlődik, sem azt, hogy a mustár az én emberi gyarlóságomat erjedésbe hozza.» Egy másik elmélkedését Advent kezdetén szerkesztette és így nyitja meg: «Üdvözítő Jézusom, a Te jövedeled emlékezetének ünneplésére szólít az egyház; engedd, hogy meghall-

¹ Ezt az elmélkedést Vallomásai könyvének kéziratához csatolta. (92—102.)

² Ez tévedésből az alább ismertetendő munka harmincegy fejezetéhez mint harminckettedik van csatolva (585—589); noha közöttük semmiféle összeköttetés nincs.

³ *Aspirationes contemplativae ante et post communionem.* — *Aspirations contemplatives avant et après la sainte communion.* Kiadva mint a Vallomások függeléke. (406—584.)

⁴ Ilyen például *Lercari* jezsuita atyának: «*Mensis eucharisticus*» című munkája, melynek azonban csak későbbi, 1737-ik évi kiadására hívta föl figyelmemet P. Weiser.

gassam hívó anyám szózatát; mert Te vagy az, aki jegyessed által hívsz! A Te jövedeled emlékezetét ünnepeelve, fontolóra kell vennünk végtelen szeretetedet az emberek iránt és ezeknek háládatlan-ságát a Te irányodban.»

Ezen elmélkedő fohások forma tekintetében eltérnek azoktól, amelyeket «Vallomásai» tartalmaznak. Rákóczy az utóbbiakban összefüggő fejtegetéseket nyújt, az előbbieket pedig rövid szentenciák sorozatából alakulnak, úgy, amint például Kempis Tamás szerkesztette az ő elmélkedéseit.

Rokon természetű egy negyedik munkája, «A keresztény fejedelem fohászai» című imádságoskönyv, melyet szintén latin és francia szövegben készített.¹

Miként láttuk, a szabadságharc kezdetén tett már kísérleteket imádság fogalmazására. Azután a grosboisi magányba elvonulásának első napjaiban foglalkozott ilyen munkával. Az áhitat érzelmei, amelyek lelkében régóta lappangtak, most uralomra emelkedve, számkivetésének nyugalmas napjaiban arra készítették, hogy fejedelem használatára szolgáló imádságok rendszeres gyűjteményét állítsa össze. Figyelme kiterjedt az uralkodók magán és nyilvános életének minden mozzanatára. Fölkeléskor és öltözködésközben, templombamenet és onnan jövet, ebéd előtt és után, az udvari emberek tisztelgésénél, a tanácssterembe lépéskor, tanácsülés előtt és után mondandó imádságok mellett nem hiányoznak azok, amelyek arra vannak hivatva, hogy háború idején: a táborbaszállásnál, a csata előtt, az ellenség megpillantásánál, a harcikürt megszólalásakor, a diadal vagy vereség esetén és a csatatért borító tetemek megpillantásakor a fejedelem lelkét megedzzék és hivatása magaslatára emeljék.

Ehhez a méltó formát megtalálni bizonyára senki hivatottabb és képesebb nem lehetett, mint Rákóczy, aki nemes eszményekért küzdve, emelkedett fejedelmi székbe, és míg ezt elfoglalva tartotta, állásának csak terhét viselte, anélkül, hogy fényét élvezné, mikor pedig arról leszállott, Isten szolgálatába lépett.

Meg is találta azt a hangot, amely imádságait alkalmassá tette arra, hogy azokat, akiknek szánta, hivatásuk szentségének és nagyságának tudatától áthassa s elvezesse ahhoz, akitől hatalmukat nyerték s akinek egykor számot kell adniok arról, hogyan gyakorolták.

¹ Aspirationes principis christiani. Aspirations d'un prince chretien. — Kiadva a Vallomások mellett 382—417.

Miként aszkétikus irodalmi munkásságával a fejedelmeknek óhajtott szolgálatot tenni; az ő javukra értékesítette politikai olvasmányait és tapasztalatait is.

Míg amabban szent Ágoston volt az ő mestere és példányképe, az utóbbi irányban a XVII. század legnagyobb egyházi íróját választotta vezéréül: Bossuet püspököt, ki XIV. Lajos király udvaránál mint a trónörökös nevelője nagy hatást gyakorolt történeti és politikai előadásaival, amelyekben a világtörténelmi események fölfogását és a politika elveit a kereszténység tanításával mesteri módon összhangzásba hozta. Halála után (1709-ben) látott csak napvilágot a keresztény politikának általa szerkesztett kézikönyve,¹ mely Rákóczyt francia nyelven irt két politikai dolgozatában inspirálta.

Az egyik «A hatalomról szóló értekezés», melynek bevezetésében «a föld fejedelmeihez és népeihez» szól. Azt hiszi, hogy Isten képessé tette őt «megaláztatásával az ő igazságosságát és a veszélyekből menekülésével az ő irgalmasságát hirdethetni». Előre kijelenti, hogy az Istentől az emberekre ruházott hatalom eredetét és határait megállapítva, a katolikus egyház tanításához igyekezik alkalmazkodni, de a hittudósokat arra kéri, hogy az általa használt kifejezések bírálatában ne legyenek túlszigorúak.

Onnan indul ki, hogy Isten az emberi lelket hatalommal ruházta föl az összes teremtmények fölött, egyúttal akarattal, melynek szabadsága annyira széleskörű, hogy az ember még Teremtője parancsait is megszegheti, aminthogy már az első ember sem rendelte alá akaratát a józan észnek, amely hivatva volt őt a Teremtő iránti engedelmesség határai között megtartani. Ezzel Isten büntetését vonta az emberi nemre, amely mindazáltal ezután is megmaradt a szabad akarat, a józan ész és a teremtmények fölötti hatalom birtokában, csakhogy a józan ész elhomályosító érzéki vágyak hatalma alá jutott. Az ember önmagát jobban szeretvén, mint az igazságot, törvénytelen hatalom bitorlására vetemedett. Szent Pál apostol a hatalom alatt, melyet Istentől származónak mond, a törvényest érti, nem pedig a törvénytelen, amely a bűn végzetes gyümölcséből: a gögből és önzésből származik.

Hogy a hatalom gyakorlásában mutatkozó eltévelyedéseket kimutassa, Rákóczy végigmegegy a zsidó nép történetén, Ábrahám-

¹ Cime: «Politique tirée des propres paroles de l' Ecriture sainte». Rákóczy idézve a munkát, szerzőjének nevét nem említi sehol, csak mint condomi és mauxi püspökről szól róla.

tól kezdve, aki utódaival együtt, a természet és józan ész törvényeinek megfelelően élve, a szabadság, gazdagság és hatalom előnyeit élvezte. Megállapítja, hogy a zsidó nép Egyiptomban nem szabad elhatározással vetette magát alá a fáraók hatalmának, minél fogva nem veszthette el eredeti szabadságát és mikor Isten által Egyiptomból kivézéreltetett, a fáraók törvényes hatalmán sérelem nem esett. Isten intézkedésében, mely szerint hetven aggastyán Mózesrel a kormányzást vezette, a köztársasági kormányforma meghonosítását látja. De azért — úgymond — a királyságot, melyet később a zsidó nép önelhatározásából megalapított, törvénytelennek és Isten akaratával ellentétben állónak tekinteni nem szabad; annál kevésbbé, mert Isten akaratából választotta meg a zsidó nép Sault, majd Dávidot királlyá.

Kapcsolatban ezzel az előadással, amely túlterjengő volta mellett is értelmére és irányzatára nézve homályos, bizonyos észrevételeket tesz Bossuet munkájára. Ez ugyanis Istennek Náthán prófétához intézett szavaival, melyekben Dávid utódai részére biztosítja a trónöröklést, azon fölfogását támogatta, hogy a monarchikus kormányformák között a legjobb az, amely a férfiágon való öröklés elvét állapítja meg. Azt kellene várnunk, hogy Rákóczy, tekintettel az osztrák ház leányágának öröklését biztosító (nem rég szentesített) 1723-ik évi törvényre, a jelezett tétel ellen fog fordulni. Azonban ellenkezőleg kijelenti, hogy ezt a tételt nem támadja meg, mert nézete szerint «minden kormányforma, melyben a józan ész hatalma uralkodik, jó, noha egyetlenegy sem ment azoktól a bajoktól, amiket a hatalomvágy szokott okozni».

Bossuet könyvének az a része, amely a zsidó nép szolgásgát a perzsa, macedóniai, sziriai uralkodók uralma alatt, majd fölszabadulását beszéli el, Rákóczyt a következő nyilatkozatra készíti: «Minket nem ösztökél az ellenmondási viszketeg, mi kiváló tekintettel viseltetünk mesterünk emlékezete iránt; de Isten népének történetét elfogulatlanul vizsgálván, magára vonja figyelmünket az a tény, hogy arról a népről van szó, amely a fáraók birodalmában 430 éven át lakott, ott született és szaporodott, a rabság súlya alatt görnyedezve, Istenhez fordult, aki csodálatosan megszabadította . . . később pedig a Makkabeusokat fegyverre szólítván, népét győzelemre segítette ellenségei fölött és fölhatalmazta, hogy saját kebeléből válassza fejedelmeit».

Ezen megjegyzés célzatát még világosabbá teszi, amikor kiemeli, hogy Bossuet «az örökös monarchia buzgó védelmezője»

a Makkabeusok hadjárataról szólván, a jogos háborúk közé sorozza azokat, amelyeket a népek indítanak, hogy «az igaztalanul rájuk nehezedő igát lerázzák és szabadságuk elnyomásáért bosszút álljanak». Amivel a magyar szabadságharc jogosultságát kívánja igazolni.

Rákóczy azután áttér az új-testamentom korára, tárgyalja a megváltás által a népek életében előidézett változást, amelynek lényege az, hogy «a természetes ész, az isteni kegyelem által, a szeretet hatalma alá jutott».

A keresztény fejedelem főjellemvonása — szerinte — a szeretet és az alázatosság szelleme, amellyel a háború viselése ellentétben áll. Ennek a tételnek igazolására sajátserű érvet hoz föl. Arra utal, hogy Isten még az ördög művét, a bálványimádást sem engedte keresztények fegyverei által semmisíttetni meg, hanem barbárok által idézte elő Róma bukását, hogy azután hamvaiból új életre támassza ezt a várost.

Azután kifejti, hogy a keresztény vallás a népek szabadságát nem semmisítette meg, hanem tökéletesítette. Ugyanis a keresztény fejedelem hivatása: az atya, testvér és pásztor kötelességeiben járni el, az igazságot kiszolgáltatni, a törvényeket végrehajtani, mert «Isten végzése és a nép szabad elhatározása által emeltett trónjára».

A keresztény szellemű uralkodás alapelveinek legméltóbb foglalatja gyanánt mutatja be Rákóczy szent István király intelmeinek könyvét, melyet munkájához csatolva, francia fordításban egész terjedelmében közöl. A szent király intézményeinek kifolyását látja II. Endre aranybullájában is. Az ármányokról, amelyek a nemzeti szabadság ezen alapját fölforgatták — úgymond — a szeretet sugallatát követve, hallgat.

A munka zárófejezetét két fiához intézi. Óhajtja, hogy lelkükben Isten a szeretet hatalmát tegye uralkodóvá és némítsa el a vágyak csaló szavát, mely a keresztény ember vallási és világi élete között ellentétet hoz létre. Inti őket, legyenek hálásak Istennek azért, hogy abból a nemzetből engedte őket származni, amelynek első királya a szabadságot a szeretet igaz törvényének alapjára fektette; bocsásanak meg azoknak, akik nemzetüket és atyjukat lázadóknak bélyegezik; vigasztalja őket az a tudat, hogy Isten másképen ítél, mint az emberek.

«Eljő a nap» — úgymond — «amikor az élők és halottak félelmetes bírójának ajkairól ég és föld meghallják az igazságot. ... Én mindig dicsőségemet fogom keresni az Úrban, akinek sugallatát

követve, a hazaszeretetnek és a törvények által biztosított szabadságnak szellemében cselekedtem».¹

Szent István király Imre herceghez intézett intelmeinek tanulmányozása vezette Rákóczyt arra a gondolatra, hogy hasonló művet hagyjon örökségül saját fiaira. Lemondván ő maga minden földi vágyról és reménységről, nem volt képes elfojtani atyai szívének természetes sóvárgását, hogy fiai elfoglalják a családi hagyományok által kijelölt hercegi trónon.

Ezért tapasztalatai, elmélkedései és olvasmányai gyümölcsseit olyan könyvben foglalta össze, amely útmutatást nyújthat nekik, akár a magánélet homályában maradnak, akár népek élére helyezi Isten akarata.

A könyv címe: «Észrevételek a keresztény ember világi életének és udvariasságának elveiről». Francia nyelven írta ezt is Rákóczy, mivel — úgymond — attól tart, hogy fiai abban járta-sabbak, mint a latinban és nekik ép oly kevésse van gyakorlatuk a magyarban, mint neki a németben.

Az első fejezet hozzájuk intézett levél formájában van írva. «Isten» — úgymond — «titeket születésetek által nekem ajándékozott; de a maga gondviselésének tartott fönn még hathatósabb módon, mint a többi halandókat. Atyátok és anyátok közreműködése nélkül táplált, neveltetett föl és a férfikorig vezérelt oly eredménnyel, hogy a hírlapok közleményeinek alapján föltehetem, hogy Isten titeket irgalmasságának, nem haragjának adományai gyanánt juttatott nékem. Ez a vigasztaló tudat feledteti velem a hús és vér bánatát afölött, hogy egyiteket csak bölcsőjében láttam, a másikat egyáltalán nem. A természet élénk gyengédséget vésett szívembe irányotokban, kiket Istenben és Istenért szeretek. Ezért, noha el vagyunk választva, ti mindig jelen vagytok lelkem előtt. Ha Isten végzéséből soha sem is látlak titeket ebben a nyomorúságos életben, semmisem foszthat meg attól a reménységtől, hogy egykor az örökkévaló boldogságban veletek leszek... Anyátok megelőzőtt minket. Okunk van hinni, hogy Isten irgalmas volt lelkének. Ezért leghasznosabb és legméltóbb az az ambíció, hogy őt velem együtt viszontláthassátok...

¹ Ezen «Traité de la puissance» című munkát Rákóczy 1725. januárius 25-én fejezte be.

«Lehetséges, hogy találkozni fognak környezetetekben emberek, akik el akarják veletek hitetni, hogy szégyent hoztam rátok. Megengedem, hogy elfeledjétek engem, föltéve, hogy csak mennyei atyátokban fogjátok dicsőségteket helyezni... Mondjátok és higyjétek, hogy mindent neki köszönhettek, nekem semmit... Ne panaszkodjatok sorsotok fölött, viseljétek azt türelemmel és Isten akaratában való megnyugvással... A magam sorsát és a tietekét föntartás nélkül Istenre bízom. Ti is forduljatok hozzá gyakran tanácsért; legyetek tekintettel az állásra, melyet el kell foglalnotok, elfojtva a gazdagság, hatalom és uralkodás utáni hiú, üres vágyakat... Ez, szeretett gyermekeim, atyátok első és utolsó szózata hozzátok».

Azután tárgyalja a keresztyény ember erkölcsi kötelességeit önmaga és embertársai irányában, külön az alsóbbrendűek, egyenlők és feljebbvalók iránt. Azután áttér az udvariasság szabályaira, melyeket az udvarnál férfiak és nők irányában kell tanusítani. Tárgyalja az elveket, melyeket a fejedelemnek udvartartásában, szelleme művelésében, foglalkozásaiban, gyóntatója, lelki és világi tanácsosai megválasztásában, gyermekei nevelésében, idegenek fogadásában, az udvari emberekkel és szolgálószeméllyel való érintkezésben, a hadüzenetek tekintetében és elvállalt kötelezettségei teljesítésében szem előtt kell tartania.

Világos fő, elfogulatlan elme, sokat látott szem, érett gondolkodás, legfőképen pedig a kerszténység szellemétől át- és áthatott szív műve ez.

Nem szorítkozik általános fejtegetésekre. Konkrét eseteket szem előtt tartó, részletes utasításokat formuláz.

Igy például a társalgásban szabályul állítja föl azt, hogy másokat türelemmel hallgassunk meg, a sértő észrevételekre is nyájasan feleljünk és hogy amennyiben az igazság sérelme nélkül tehetjük, az ellentétes nézeteket kiegyeztetni igyekezzünk; a gúnyos mosolytól, megfontolatlan taglejtésektől, melyek az embereket fölingerlik, tartózkodjunk.

A nőkről szólván, a szentírás álláspontjára helyezkedik, amely szerint Isten Éva személyében az ő összes ivadékait a férfinak rendelte alá; de ez a fölfogás — úgymond — semmiképen sem áll ellentétben az igazi udvariasság követelményeivel.

A nők helyzetét a pogány világban és a mohammedán társadalomban szembe állítja a keresztyénység által nekik biztosított szabadsággal. Sokféle veszélyeket von ugyan maga után a közös társági élet; de azért a világtól elzárkóznunk nem kell. «Nem a monos-

torok és sivatagok üdvözítenek minket, hanem az isteni kegyelem; enélkül sehol, vele bárhol biztosíthatjuk üdvösségünket».

A keresztény házasság eszményi voltát magasztalva, nem hallgatja el a méltó élettárs választásának nehézségét. «A mi korunkban a magasabb származású nők bábokhoz hasonlóan viselik magukat, legfőbb kívánságuk bőségben élni, fényesen öltözködni és kényeztetve lenni. Nemcsak figyelmet, hanem úgyszólván vak engedelmességet követelnek; a háztartás vezetésével nem akarnak foglalkozni; gyermekeik táplálását dajkákra, kiképzésüket kolostorokra bízzák»... «A házasság csak úgy lehet szerencsés, ha megkötésében Isten törvénye, nem az érzékiség vagy a bírvágy vezeti az embert.»

Az udvari élet veszélyeire utalva megjegyzi, hogy a királyok és fejedelmek sorában sok szent találkozott, de szent udvar sohasem létezett. A király arra van hivatva, hogy Jézus Krisztus képviselője, azaz népének atyja, pásztor, tanítója, testvére, ügyvédje legyen. De udvaránál a vallásos gyakorlatok tekintetében a túlzást kerülnie kell, nehogy hipokritákat neveljen. Illő, hogy a fejedelmek tanult emberekkel társalogjanak; ajánlja, hogy e célra rendezzenek be külön helyiséget, amelytől a feszességet száműzzék. Az operák és drámai színházak helyett hasznosabb volna tudós fölolvasásokat és természettudományi mutatványokat rendezni, ünnepeken alkalmi kantátékat adatni elő. Vallási vonatkozású kérdések tárgyalására lelki tanács szervezését javasolja négy érdemes papból, akik együtt az udvari személyzet lelki gondozását vállalnák el. A kormánytanács tagjainak kellékeiről tüzetesen értekeznek.

A fejedelmek gyermekeinek neveléséről szólván, kárhóztatja azt a visszaélést, amely szerint a gyermekek életpályáját még bölcsőjükben megszabják, sőt mielőtt az érett kort elérnék, főpapi javadalmakat, sőt bíbornoki kalapot adományoznak nekik.

Az ország védelmére viselt háború jogosultságát állapítja meg. Ilyen háborúban életét fejedelmeért és honfitársaiért kockáztatni annyit tesz, mint Jézus Krisztus példáját követni. Említi, hogy XIV. Lajos katonai intézményei között nagyságához legméltóbb a rokkant katonákról való gondoskodása.

Az uralkodók legszentebb kötelessége: megtartani a népeik irányában elvállalt kötelezettségeket. Kárhóztatja az uralkodókat, akik politikai célok elérése végett alattvalóik részére kiváltságokat biztosítanak és azután túlteszik magukat esküjükön. Utal II. Endre eljárására az aranybulla kiállításában.

Azzal a nyilatkozattal zárja be a könyvet, hogy a fejedelem

lelke üdvössége érdekében inkább tűrje a rázuduló bajokat és a szabadulást Istentől várja, mint ígéreteit megszegje. «Minden kereszténynek inkább Istentől, mint az emberektől kell félnie; de leginkább a fejedelemnek, ki Isten képviselője a földön, igazságosságának, szeretetének és hatalmának letéteményese.»

Igy tehát a fejedelem az elvhűséget, mely az ő életének, viszontagságos pályájának fő ékessége, irataival is dicsőíti.

Politikai munkái írásában Rákóczy szemei előtt a kereszténység nagy eszményei lebegnek mindig, de sűrűn föl-fölszállamlék a haza képe.

Ezen kettős kultusz frigye jellemzi történeti munkáját is.

Lemondott ugyan arról a reménységről, hogy hazája szabadságának kiküzdésében újból tényező lehet és az európai hatalmaságokat nemzete javára akcióba vonhatja, de mégis szükségesnek tartotta az európai közvéleményben ébren tartani a rokonszenvet és részvétet a magyarok iránt. Ezért Brenner szepesi prépost által, kit mint fejedelem, diplomáciai küldetésekre alkalmazott volt és aki őt a számkivetésbe követte, megíratta francia nyelven «a magyarországi forradalmaknak» történetét és a saját vezérlete alatt viselt szabadságharcot elbeszélő rész megírását önmagának tartotta fenn.

Dolgozata élére «az örök igazsághoz», azaz Istenhez intézett ajánló iratot állított.

«Távol van tőlem» — úgymond — «az a merész és vakmerő gondolat, hogy azok a tények, amelyeket elbeszélek, Tőled erednek... sőt tudom, hogy azokat legnagyobb részben eléggé nem siratható nagyravágyásom sugalmazta. Ezt Vallomásaimban hirdetem és e fölött nem szünik meg keseregni szívem, mert bűnöm mindig szemeim előtt lebeg. Az utókor emlékezetében a halhatatlanságot, mely a világiás szellemű fejedelmek bálványja, nem keresem... Vallomásaimban föltártam Néked, az emberek színe előtt szívem belsejét. Most a Te színed előtt az embereknek tárom föl külső tetteimet... hirdetve, hogy míg Te gyengéd atya vagy, én tékozló fiú gyanánt viseltem magamat».

A szabadságharc folyamán a protestáns felekezetek javára tett vallási engedményekről szólván, eljárását azzal a titkos reménységével menti, hogy idők multával, miután a politikai téren a szellemek egységét helyreállította, «képes lesz a különféle vallásokat a katolikus egyház egységébe vezetni».

Csak azt az egy vádat emeli maga ellen, hogy a hiú dicsőség utáni vágy az ő elhatározásaira nem egyszer kárhozatos befolyást gyakorolt. Egyébiránt önérzetesen hangoztatja, hogy tevékenységében az indító oka: a szabadság szeretete s a cél: a haza fölszabadítása volt.

Záró soraiban Isten végzéseiben való megnyugvását hirdeti: «Sok ember vallja, de kevés ember hiszi szilárdul azt az igazságot, hogy ember tervez, Isten végez. Övé legyen tehát a dicséret és dicsőség mindörökké!»

Teljesen összhangzásban állott a munkáiban megnyilatkozó szellemmel Rákóczy élete Rodostóban.

Amikor ott megtelepedett, házában kápolnát rendezett be, melyet a boldogságos Szűznek, mint Magyarország védasszonyának szentelt és amelyet naponként rendszeren kétszer keresett föl; reggel misét hallgatott, délután elmékedését végezte.

Később külön templomot építtetett, melynek fönntartására házakat és földeket adományozott.

Vallásos bőkezűsége nem szorítkozott lakóhelyére. Különösen a jezsuiták konstantinápolyi templomát részesítette abban bőségesen. Első ily tényét a fiúi kegyelet szülé; miután ugyanis anyja ott volt eltemetve, még Franciaországban laktakor (1716.) az ő lelkiüdvéért végzendő misékre alapítványt tett. Rodostóból ismételtlen küldött alapítványi célokra jelentékenyebb összegeket, együttvéve 4000 piasztert. Egy remekművű ezüst szentségtartó, mely a templom kincstárának ma főkéssége, a hagyomány szerint vagy tőle, vagy Bercsényi Miklóstól származik. Bizonyos az egykorú följegyzések szerint, hogy a rendház könyvtárát értékes adományokkal gyarapította. Calmetnak az ó és új testamentomi szentírást magyarázó, huszonnévkötetes munkáját, melyet 1731-ben küldött Rákóczy, máig megőrizte a könyvtár.

Ebben az esztendőben tette le Rákóczy tízezer piasztornyai alapítványát, a jezsuiták által vezetett keleti missziók javára.¹

Igy élve, nyugodtan gondolt Rákóczy a halálra. 1732. őszén francia nyelven készített végrendelete ugyanazokat az érzelmeket tükrözi vissza, melyek tizenhat esztendő óta szenvedésének és boldogságának forrásai voltak: bűnbánatát és Istenbe vetett bizodalmt.

Vallja, hogy a javakkal, melyeket Istentől nyert, visszaélt,

¹ V. ö. *Thaly Kálmán*: Rákóczi-émlékek Törökországban. (Budapest, 1903.)

minélfogva csak azért reméli az örök boldogság honába való belépését, mivel Isten hívó szavát követve, egészen üdvössége munkálásának szentelheti életét.

Hálát ad Istennek azért, hogy «elvette tőle a fejedelemséget és a világi javakat; hogy meglátogatta szenvedésekkel, üldöztetéssel, gyalázzal és a világ nagyjaitól származó rágalomokkal». Ellenéseiről, kikben Isten akaratának végrehajtóit látja, szeretettel emlékezik meg.

«A római katolikus egyház hitében» — úgymond — «akarok meghalni. Hiszem mindazt, amit az tanít, kárhoztatom, amit az kárhoztat. Esedezem azért a kegyelemért, hogy halálom óráján tiszta értelemmel vehessem magamhoz a szentségeket, végső küzdelmemben az állhatatosság adományában részesüljek, kegyelmedben haljak meg, szeretetedben leheljem ki lelkemet.»

Gyengéd szeretettel emlékezik meg gyermekeiről, udvari embeireiről és szolgálóiról.

Hagyományai sorozatának élén egyezer frank áll a jezsuiták keleti missziói javára és ötezer a kamalduliak grosboisi zárdája számára.¹ Ragaszkodását ezen két rend iránt azzal is bebizonyította, hogy kevéssel halála előtt — mely 1735. április 8-án következett be — akképen rendelkezett, hogy teteme a jezsuiták konstantinápolyi (galatai) zárdájának templomában, anyja sírja mellett, helyeztessék örök nyugalomra; szive pedig vallásos irataival együtt Grosboisba küldessék.

Mindkét kívánságát udvari emberei, kik megható hűséggel környezték mindvégig, lelkiismeretesen teljesítették.

Teljesedésbe ment az az óhajta is, hogy irodalmi művei napvilágot lássanak.

A legelső volt «Emlékirata a magyar szabadságharcról», mely 1739-ben Hágában jelent meg.² Ezt követte 1755-ben ugyanott két politikai dolgozata és végrendelete.³

Csak 1876-ban tette közzé a Magyar Tudományos Akadémia

¹ A végrendelet közölve van «Testament politique» című alább idézendő munkájának bevezetésében.

² Ily című munkában: «Histoire des revolutions en Hongrie ou l'on donne une idée juste de son legitime gouvernement. Avec les Memoires du Prince Rakoczy sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusque a sa fin. A la Haye 1739». Két kiadás, negyedréti két és nyolcadréti hat kötetben.

³ «Testament politique et moral du Prince Rakoczy. A la Haye 1751.» Nyolcadréti két kötet.

Rákóczy Ferenc Vallomásait, elmélkedéseit és imádságos könyvét az eredeti kéziratokból, melyek a grosboisi zárda föloszlatása után a párisi nemzeti könyvtárba kerültek.¹

Latin és francia nyelven irt ezen munkáiból magyarra csak kettő fordítottatott le: Emlékirata a szabadságharcról² és a Vallomások könyve.

Az utóbbinak fordításban közzétételét a Magyar Tudományok Akadémia és a Szent-István-Társulat tervezték; de bizonyos aggályok miatt elejtették a tervet, amelyet most a Rákóczy-kultusz fölelevenedésének hatása alatt egy evangélikus falusi lelkész, Domján Elek valósított.³ Annak dacára, hogy fordítása sok tekintetben fogyatékos,⁴ nem tagadhatjuk meg tőle az elismerést kegyeletes elhatározásáért és azon nyilatkozatáért, hogy a könyv «mint vallásos építő olvasmány is» kiváló értékű, úgy hogy «az, aki hitének táplálékot keres, azt itt megtalálja».

Azonban nem kevésbé meglepő az a fölfogása, amely szerint Rákóczy vallomásaiból «nem azon hit igéit halljuk, amelyet korlátok közé szorít a felekezetiiség, hanem azon egyéni benső hitet, mely láthatatlan lánczaival Istenhez csatol; azért bár hálákat ad Istennek, hogy katolikusnak született és a protestáns felekezetek iránt leküzdhetetlen ellenszenvet látszik tanusítani: az ő hitélete a tekintélyekre nem támaszkodó s a felekezetiiség köréből kiemelkedő benső hitélet, amely a világi életben a legmagasabb értékű cselekedeteket szüli».

Pedig teljesen elvitázhatatlan az a tény, hogy a könyv elmélkedő részeit a katolikus vallás tanításának és aszkezisének szelleme lengi át; sőt írója nyíltan és ismételten hangoztatja, hogy könyvében azt a tanítást vallja, «melyet az anyaszentegyház annyi századon át követett».⁵

Rákóczy irodalmi hagyatékával szemközt, nemcsak a hazafiúi hódolat övedzheti koszorúival az ő emlékezetét, hanem a hívő lélek bizalommal keresheti az örök boldogság honában őt, aki — az apostol szavai szerint — «jó harcot harcolt és hitét megtartotta».

¹ Címét már közöltük.

² Thaly Kálmán által történelmi jegyzetekkel kísért második kiadása megjelent: Pest, 1872.

³ A könyv megjelent Miskolcon, 1903.

⁴ Ezt tüzetesen kimutatta bírálója a Századok 1903-iki évfolyamában.

⁵ V. ö. például a magyar fordítás 308. lapját.

